

Vasemmistolaisesta Disney-kritiikistä
 Ilmiöstä nimeltä Walt Disney on kirjoitettu valtavasti, mutta todella kriittistä tekstiä sattuu silmiin harvoin ja aika yllättäviöstä paikoista kuten seuraavasta käy ilmi. Disneyllä on kyllä ollut haukkujansa kautta aikojen - 1936 Georges Sadoul kirjoitti, että "pienen viattoman hiiren varjo voi kätkeä suuren, villin, hitleriaanisen hirviön", ja 1974 jopa Time-lehden Richard Schickel ennustaa, että "jos fasismi joskus tulee Amerikkaan niin sillä on todennäköisesti hiiren korvat" - mutta lähtökohta tuntuu yleensä olevan Roope Ankan leimaaminen kapitalistiksi. Tällainen ei ehkä ole enää kovin pitkälle vievä tie - joka tapauksessa se on kapeaksi jäävä tie.
 Mielenkiintoisin yritys laajentaa

Disney-kritiikkiä on chileläisten Ariel Dorfmanin ja Armand Mattelartin kirja Para Leer al Pato Donald, jota esiteltiin Sarjainfossa 1973:3. Valtavaan esimerkkimäärään noautuen D & M kertovat, miksi Disney-kulttuuri - ennen kaikkea sarjakuvat - ovat vahingollisia ulkomailma, ennen kaikkea kehitysmaissa. Tarkeastelekaamme analyysin poliittista puolta, hyvin lyhyesti ja ehkä kirjoittajien todistelulle väkivaltaa tehden, unohtamatta että kirja sisältää kritiikkiä myös psykologian, pedagogian, filosofian ja historian näkökulmista.

Noin 50 % Disneyn sarjoista kertoo tapahtumista vierailta mantereilla tai vieraiden rotujen parissa. 75 % sarjoista käsittelee kullaa etsintää. Ei-ankkalinnaiset kansat elävät täydellisessä primitiiviyden tilassa, niillä ei ole taloutta, sivilisaatiota eikä identiteettiä. He eivät tuota mitään, mutta heillä on raaka-aineita ja kalleuksia, jotka jonkun (= ankkalinnaisten) orjastuttaviksi. Disney ei kerro takapajuisuuden syistä. Hän saa epätasa-arvoisen tilanteen näyttämään tasa-arvoiselta ja riistetyt jopa osallistumaan omaan riistoonsa. Nämä ovat ankkalinnaisten puolella koska on myös pahoja valkoisia, nimittäin rikollisia.

Kirjoittajat käsittelevät myös tilanteita, jolloin syntyy protesteja ja kumouksia. Disney ei tunne muutosta, ja vallankumous onkin rikos. Disney joko sulattaa protestin tai kieltää propagandasta amerikkalaisen järjestelmän piirteet, jolloin muutoksen vastajoista tulee kumajaisia. D & M muistuttavat miten Disneyn lehdet reagoivat kansainvälisiin tapahtumiin: välillä Aku seikkailee Kuubassa, sitten hän menee Vietnamiin, jonka sisälliike osoittautuu yhden miehen päänäppistöksi. Kennedyn aikana hän todistelee Kehityksen liiton hyvyttä eteläamerikkalaisille. Kirjoittajat odottavat koska tulee Chilen vuo-

ro (ja kyllähän Roope kerran lähti murta-

maan kaivosmiestensä lakkoa Chileen).
 Disneyllä oli hyvin pimeä käsitys kaupungista ja yleensä nykyajasta, ja hänen sarjoissaan on kaipua takaisin luontoon ja lapsuuteen, mikä ilmenee kehitysmaiden ja niiden kansojen kuvamisessa. Maalla asuvat ovat kiltimpiä ja tasapainoisempia, edustavat he sitten porvaristoa eli hallitsevaa kerrosta tai proletariaattia eli hallittuja. Proletariaatti esiintyy Disneyllä kahdessa eri muodossa, jotka molemmat on etukä-

teen tuomittu pysymään paikallaan; kehitykseen "hyvä villi" on maaseudun proletariaatin vertauskuva; köyhä, ruma ja laiska rikollinen on taas kaupungin proletari. Viimeksi mainitut ovat vaarallisia ja voimakkaita ja heillä on sairallinen halu muuttaa omistussuhteita, millä he vain haluavat rikkaiksi rikkaiden paikalle. He edustavat materiaa; henkeä ja älyä puolestaan kaupunkiporvaristo eli ankkalinnaiset.

Disneyn sarjoissa kukaan ei tee tuotavaa työtä, vaan rikkaudet yksinkertaisesti ovat olemassa ja kaikkien on ostettava, kulutettava. Työttömyyttä ei ole muttei myöskään työnteon tarvetta. Lyhyesti sanoen tämä vie kirjoittajien mukaan siihen että yhteiskuntaluokat häviävät. Onnettomin ihminen tuntuu olevan Roope Anka, omistaja. Hän edustaa selfmademania yhteiskunnassa, joka tarjoaa samat mahdollisuudet kaikille. Kilpailuhengestä kertoo havainto, jonka mukaan 90 prosentissa tarinoista on kysymys siitä, kuka saapuu nopeimmin jonkun esineen luo tai johonkin paikkaan. "Jokainen yksittäinen Roope-tarinan kulku esittää yhden luokan historiallisen kehityskulun". Disney on myös ottanut haltuunsa tulevaisuuden, koko historian, jota hän tulkitsee oman luokkansa nimissä.

Edelleen: "Disney sulkee tuotannollisen ja historiallisen puolen maailmasta samoin kuin imperialismi on kieltänyt alikehittyneen maailman tuotannollisen ja historiallisen puolen. Disney rakentaa fantasiansa jäljitellen alitajuisesti tapaa, jolla kapitalistinen maailmanjärjestelmä konstruoi oman taloudellisuutensa."

D & M arvelevat Disneyn menestyksen johtuvan siitä, että kirjallisuus on kulkenut kohti ei-populaaria elitismia ja käsittelee juuri niitä teemoja, jotka yleisöään vieraannuttava Disney jättää käsittelemättä. He huomauttavat myös, että Mikki, erehtymätön suuri päällikkö ja pyyteeton kolkkapoika, on suosittu Euroopassa, kun taas epätodellinen ja maallista hyvää etsivä Aku on pop kehitysmaissa.

"Disneyn maailma on maailma, joka tahtoisi olla ei-materiaalinen, jossa tuotanto on kadonnut kaikissa muodois-

18

saan (teollisessa, seksuaalisessa, historiallisessa) ja jossa ristiriidat eivät ole milloinkaan yhteiskunnallisia (kilpailu hyvän ja pahan, enemmän ja vähemmän onnekkain, tyhmyyden ja älykkyyden välillä)... Niinpä Disneyllä ei voi

olla vastakkaisuutta ylärakenteen ja perusrakenteen välillä. Aineellinen perusta on etukäteen määritelty ylärakenteeksi."

"Disneyn ideat ovat sellaisen yhteiskunnan aineellisia TUOTTEITA, joka on saavuttanut tuotantovoimiensa määrätyn kehitysasteen. Kyseessä on sellaisten arvojen ja ideoitien ylärakenne, joka vastaa keinoja joilla jälkiteollinen yhteiskunta ilmentää omaa olemassaoloaan voidakseen konsumoida mahdollisimman helposti traumaattisen historiansa... sellainen maailma, jossa teollisuusporvaristo voi alistaa lakeihinsa muiden ryhmien - sisäisten ja ulkoisten - kaikki pyrkimykset ja arvot käyttämällä talouselämän kolmatta sektoria ideologisesti utopiaana, ainoana tulevaisuudenkuvana." Kirjoittajien mielestä vaara ei ole siinä, että Disney on amerikkalaisen elämänmuodon äänitorvi vaan siinä, että hän esittää kehitysmaalle amerikkalaisen UNELMAN elämästä.

Disney-lehtien lukeminen on oman riistetyn ottilansa ahmimista, toteavat D & M ja sanovat lopuksi: "Niin kauan kuin Akun hymyilevä naama näkyy kaupunkiemme kaduilla, niin kauan kuin hän on voimissaan... imperialismi ja porvaristo saavat nukkua rauhassa."

Thudiin kirjoittamassaan kaksiosaisessa artikkelissa ruotsalainen tutkija Göran Ribe analysoi Aku-sarjojen yhteiskuntakäsitystä. Hänen mukaansa Carl Barks tietysti kuvasi kapitalistista yhteiskuntaa, mutta vuosien kuluessa näkökulma hieman vaihtui. Roope ei ole mikään moderni kapitalisti vaan tuomoinen 1800-luvun miljonääri tyylillä Morgan tai Carnegie. "...voidakseen pilaila kapitalismilla piökkäämättä suoraan sitä vastaan on piirtäjä ottanut kuvataakseen jo osittain ohitetun kapitalismin vaiheen", Ribe kirjoittaa. Sarjat, joissa saamme tutustua Roopen liikemiesmetodeihin, antavat Riben mukaan hyvän kuvan eräistä kapitalismin piirteistä.

Roopen hahmo muuttuu olennaisesti vuosien mittaan. Alussa hän on kiertävin vanha miljonääri, mutta 40-luvun lopussa hän on jo aktiivinen liikemies, ja 50-luvulla hän nuortuu ja hoitaa yhä konkreettisemmin bisnestä ympäri maailmaa. Vuosikymmenen lopussa esitellään tyttäryhtiöitä ulkomailla ja kerrotaan Roopen juonista Indokiinassa. Heti perään tulevat Afrikka ja Etelä-Amerikka sekä arabimaat. Samalla Roopen epämiellyttävimmät piirteet karisevat: hänestä tulee

sympaattinen ihminen.

Riben mukaan Barks pelaa paljon nyansseilla, joten häntä on vaikea tulkita. Ribe tunnustaa, ettei hän pysty löytämään yhtenäistä maailmankatsomusta näiden sarjojen takaa; eräät jakset ovat yhteiskuntakriittisiä, toiset päinvastaisia. Roope esitetään joskus moraalit-

mana, mutta koskaan ei aseteta kyseenalaiseksi hänen omistusoikeuttaan, eikä omaisuuseroja selitetä esim. talousjärjestelmän heikkouksilla.

Ribe erittelee Roopen kahta näkyvintä luonteenpiirrettä, itaruutta ja vastuutomuutta. Saituus muuttuu vuosien mittaan sympaattiseksi ja humoristiseksi ominaisuudeksi, "ja samalla Roope lakkaa olemasta satiirinen hahmo". Samoin Roopen - aluksi - täydellinen yhteiskunnallinen vastuutomuus muuttuu 50-luvulla jotenkin puolustelevalvaksi eikä sekään ole enää satiiria. Piirtäjä toteaa, että Roope on viaton. "Imperialistisissa sarjoissa on syvempi ironia hyvin harvinaista. Eksotiset paikat kuvaillaan klassisella länsimaisella naiivudella." Poikkeus on vain "Kääpiöintiaanien maa" - tapahtumapaikkana Pohjois-Amerikka.

Ribe toteaa: "Roope on ensimmäisten 10 sarjakuvavuotensa ajan satiiria, ei niinkään kapitalismia kuin porvariston ylinto kerrosta vastaan suunnattua. Kun satiiri katoaa, tulee hänestä sen sijaan siunausta tuottavan kapitalismin edemies."

Hieman eri lailla näkee Roopen Lars Bäckström Ord & bildissä. Hänestä on itsestään selvyyttä, että Roope on ruumiillistunut suurkapitalisti ja imperialisti, USA:n symboli. Mutta hänestä Roope on hupihahmo, joka vastuutomuudessaan ja ahneudessaan on lähellä satiiria. Sitä paitsi L.B. on näkevinään Roopessa Walt Disneyn peilikuvan, suurliikemiehen heijastuman yhtiön parhaana ja kaupallisimpana laajentumaisaana 50-luvulla. L.B.:kin ihmettelee sitä, että maailma kuvataan niin ongelmattomana ja totuudenvastaisena näissä sarjoissa: se ei anna yksipuolista kuvaa vain ulkomaista vaan myös USA:sta.

Kukaan Disneyn harrastaja ei tietenkään jätä lukematta Richard Schickelin Disneykirjaa, joten ohitettakoon se tässä maininnalla. Schickelkin teki paljon enemmän kuin elämäkerran, mutta tärkeintä lienee juuri se, että hän piirtää perusteellisen kuvan koko systeemin takana piilevästä miehestä. Kovin korkealle hän ei esim. Disneyn taiteellisia kykyjä aseta. Disneyn

isää hän muuten arvelee sosialistiksi ja kertoo Disneyn aivan nuorena piirtäneen kapitalistia irvaavan pilakuvan. Paljon myöhemmin Disneyn tutki Goldwaterin ja Reaganin vaalikampanjoita.

Monet kirjoittajat tukeutuvat Schickeliin kuin kainalosauvoihin, niin myös Keith Mano, jonka nälkävuoden pituinen ja huulia heittelevä juttu julkaistiin Playboyssa. Mano muistuttaa aiheellisesti, että Disneytä ei pidä syyttää kaikesta: hän oli oikeastaan hyvä mies verrattuna yhtiön nykyjohtoon. Mano kauhistelee työntekijöille asetettuja sääntöjä ja työehtoja ja kertoo, miten Disneyworld on säätännyt jopa omat lakinsa. Mano väittää, että Disney-yhtiö on USA:n voimakkain yritys. Sillä on kaikkialla hyvä maine ja sillä on varaa. Avainsana on kontrolli: yhtiön johto tahoo kontrolloida kaikkea yhtiön sisällä ja sen läheisyydessä. Hyvää Manolla on sanottavana vain Disneyn unelmasta, tule-

vaisuuden kaupungista, joka sekin on lähes haudattu ajatuksena. Mano ei usko huhua, jonka mukaan Disneyn ruumis olisi pakastettu jälleensyntymistä odottamaan, mutta hänen Disneyn imperiumi on paikoilleen jäänyt. - Hän muuten vihjaa, että yhtiö suunnittelee uutta huvikeskusta Etelä-Eurooppaan, ehkä Espanjaan.

Jokainen Disneyn sarjoja lukeva ihminen on tietysti yksi Disney-tulkki. Suositamme esim. HS:n Mikki-stripin seuraamista. Siitä käy hyvin ilmi Disneyn käsitys kaupungista, tekniikasta, taiteesta, naisestakin. Mm. Kansain Uutisissa julkaistava Ihmeellinen luonto on sekin katsomisen arvoinen. Mitä vaaroja tuo mukanaan se, että realistiset elämäiset esittävät salavahkaa hyvin ihmismäisinä? Ovatko ihmiset vastaavasti...? J.R.

KIRJALLISUUTTA:

- Dorfman-Mattelart: Para Leer al Pato

Donald. Siglo XXI editores, Argentina, 1972.

- Ribe, Göran: Samhallsynen i Kalle Anka.

- Thud 15 (1972).

- Bäckström, Lars: Kalle Anka & Co.-Ord & Bild 1969:2. (Numero sisältää myös Disney-tietoja.)

- Mano, Keith: A Real Mickey Mouse Operation. - Playboy, Dec. 1973. Numerossa March 1974 joukko mielenkiintoisia kirjoituksia jutun johdosta.

- Tricontinental, n:o 15 (1969). Cuba.

- Rislakki, Jukka: Lastensarjakuvien kapitalismikäsityksestä. Sarjainfo 1972:4.

- Schickel, Richard: The Disney Version. New York, 1968.